

Ukratko se može reći zbog toga što pridjevi sa sufiksom *-(a)n* imaju opće pridjevno značenje, a pridjevi sa sufiksom *-njav* sasvim određeno. Ali *-njav* nije razvio jaču plodnost, ostvario se samo na nekoliko pridjeva, i to svaki put sinonimno s pridjevima na *-(a)n*, i to tako da su pridjevi s *-(a)n* običniji. Dakle korisna, ali slaba inovacija.

Prema tome možemo zaključiti: ta dva sinonimna para s jezičnoga su gledišta oba opravdana i prema tome oba pravilna. Njihovu upotrebu treba prepustiti jezičnoj praksi prepuštajući stilistima da njihove glasovne razlike iskoriste za posebne potrebe svoga izraza.

Stjepan Babić

JAHATI ILI JAŠITI?

Dr. B. Lukinić iz Karlovca pita nas ovo: *Čitajući članak „Sročnost s količinskim riječima” Stjepana Babića u br. 3 zapela mi je za oko na str. 66. rečenica: „Tri su dje-*

vojke jašile...” Nas su u gimnaziji (u „pradavna” vremena) učili da ne valja govoriti, pisati glagol jašiti, nego da valja upotrebljavati glagol jahati, kao npr. mahati. Prema tom stanovištu bilo bi ispravno reći: „Tri djevojke su jahale...” Bio bih vam zahvalan kad biste u jednom od idućih brojeva objasnili što je ispravno.

Odgovor je na ovo pitanje jednostavan pa može biti kratak: dosad je naša norma jednoznačno određivala da je pravilno samo *jahati, jašem*, a kako ne vidimo razloga da bi to trebalo mijenjati, znači da je to pravilno i danas. Međutim, navedena je rečenica uzeta iz Nazorove pripovijetke Prsten, kako je i naznačeno, pa je ostalo kako je Nazor napisao. Naime piščev tekst valja poštovati i kad on s kojih razloga ne poštuje normu. Drugi pak teško mogu razumjeti da ne mora biti sve dobro što napiše dobar pisac. Sve to pokazuje da se u jezičnoj problematici nije lagano snalaziti i da treba još mnogo jezične naobrazbe kako bi neki pojmovi bili jasni i dovoljno prošireni da bi pripadali općem fondu znanja.

Stjepan Babić

O S V R T I

TUDICE – KAMEN KUŠNJE JEZIČNE KULTURE

Našim ljudima nije svejedno kakav je jezik u općoj upotrebi pa stalno nameću raspravljanja o pojedinim pitanjima. Upotreba tuđica jedan je od čestih problema, a mi kažemo: s pravom, jer je to vječan problem u svakom jeziku, uvijek aktualan i nikada ne može biti riješen jednom za

svagda, pogotovu ne u današnje doba kad su veze među narodima sve jače.

Zbog zavisnosti tuđica od vezâ među narodima neki idu čak tako daleko da upotrebu tuđica povezuju s boljim sporazumijevanjem, većim razumijevanjem pa čak i samim mirom među narodima prema paroli: što više tuđica, to bolje (spo)razumijevanje i više mira, i obratno. Kao da je to u međusobnoj zavisnosti. Sporazumi-

jevanje naroda i mir među njima zavisi od sasvim drugih uzroka. Kad je sve drugo u redu, ni različiti jezici ne mogu biti, i nisu, zapreka razumijevanju i miru, a kad nastanu različiti interesi ni isti jezik ne pomaže. Primjera se može navesti mnogo, od Švicarske do Sjeverne i Južne Koreje. Na probleme tuđica s takvih gledišta osvrnuo se u Jeziku, u 30. godištu, Andrija Stančić u članku koji već svojim naslovom izriče piščev stav: *Strane reči – smetnja sporazumevanju*. Kome je stalo da odatle počne, trebao bi najprije pročitati taj Stančićev članak. Drugi je, s drugoga gledišta, članak R. Filipovića, *Tuđice i jezična kultura*, objavljen u 25. godištu Jezika pa bi i njega valjalo ponovno pročitati da se široka lepeza različitih gledišta suzi i da općeprihvatljiva gledišta postanu općeprihvaćena a ne da svaki put polazimo od početka kao da o tom problemu dosad nije ništa rečeno.

Dakako da bi kao polazište trebalo uzimati i druge temeljne članke o osnovnim pitanjima jezične kulture. Jedan je od njih i članak *Jezična kultura* R. Katičića, objavljen u 23. godištu Jezika. Iako on izravno ne govori o odnosu tuđica – domaća riječ, ipak tu ima misli koje bi pri takvu raspravljanju uvijek valjalo imati na umu. Navest ćemo samo jednu misao da se vidi trajna aktualnost takvih članaka:

„Istinska narav jezične kulture u nas je slabo poznata, njezine prave potrebe ostaju često u sjeni. Vidi se to, uz ostalo, i po tome što se naša javnost gotovo refleksno okreće jezičnom konformizmu. Kada koji pisac svojim individualnim stilom upozori na manje poznate i rjeđe iskorištene jezične mogućnosti, kad otkrije nove ili dublje dimenzije književnoga jezika, zagradi dublje u njegovu povijest, reakcija je većinom tipično konformistička. Već prema opredjeljenju i tempe-

ramentu, jedni likuju: „Aha, tako zapravo treba pisati!”, a drugi negoduju: „Što, zar se od sada tako mora pisati?” A napredak bi u jezičnoj kulturi bio da jedni i drugi budu zainteresirani: „Gle, i tako se može pisati!”, da im to bude prisno ili daleko, milo ili mrsko, i da, uključivši to svjesno i produbljeno u svoje jezično iskustvo, dalje pišu onako kako osjećaju da je najvrednije i najprimjerenije. Tako se istražuju i prisvajaju jezični prostori.”

Nepoznavanje osnovnih misli navedenih i drugih nenavedenih temeljnih članaka vodi vrludanju od krajnosti do krajnosti, kako to pokazuju raspre što se svaki čas zapodijevaju u našim časopisima i novinama. Tako su u ožujku prošle godine, 1984., u Vjesniku nastala dva polemička lanca: Inoslav Bešker – Josip Stipanić – Katalin Grgurević – Stevo Simić – Z. M. – Kazimir Orešković a drugi Vanja Levak – Muhamed Sarić – Marijan Pleško. U prvom Inoslav Bešker s blagom ironijom izraženom već u naslovu *Strano je otmjenije* zbog prevlasti biblioteke i bibliotekara nad knjižnicom i knjižničarom kaže: „Strana je riječ otmjenija od naše – to je kolonijalna logika koju ne samo prihvaćamo nego i podupiremo.” Pa zaključuje: „Sada mi je jasno zašto imamo narodne knjižnice, ali Nacionalnu biblioteku . . .” Na to normalno gledište, iako porugljivo rečeno, Stevo Simić reagira ovako: „Zahvaljujući stranim riječima (njih je mnogo) naš se jezik sve više internacionalizira, a to znači postaje sve razumniji u svijetu.” Ako je *razumniji* i tiskarska pogreška umjesto *razumljiviji*, ipak je to krajnost kojoj jedva da treba i komentar, odnosno koliko treba, odgovorili su mu već Z. M. i Kazimir Orešković.

Treći polemički lanac u veljači ove (1985.) godine, Franjo Tanocki – Mladen Zvonarević – Radovan Stipetić – Ante

Kesić, sa znatno povišenim tonovima ostao je nedovršen jer ga je Vjesnik prekinuo ne objavivši dva poslana članka. „jer da je bilo previše dopisa o jeziku”. Možda je za Vjesnik i bilo previše dopisa o jeziku u ograničenim mogućnostima jedne rubrike, pogotovu u doba nestašice novinskoga papira, ali mislimo da je korisno objaviti članke Z. Ašpergera i F. Tanockoga da se vidi kako se u njima nalazi normalno lingvističko razmišljanje sa širokih gledišta. Takvi članci stvaraju pogodnije ozračje za mirnije raspravljanje i trajnije utiranje valjanoga puta k pravoj jezičnoj kulturi.

Da bi svima čitateljima bilo jasno o čemu je zapravo spor, ukratko ćemo preporučiti najvažnije dijelove dosadašnjih članaka.

U Vjesniku 6. veljače o. g. javio se F. Tanocki, profesor u Osijeku, i povremeni suradnik našega časopisa, s upozorenjem da nije dobro kad u općem jeziku prevladavaju tuđice umjesto naših riječi i naveo deset skupina srodnih tuđica s njihovim zamjenama: 1. centar, centralni – središte, središnji, glavni; 2. informacija, informativan, informirati – obavijest, obavijesni, obavijestiti; 3. period, periodičan – razdoblje, vrijeme, doba, povremen; 4. princip, principijelan – načelo, načelan; 5. direktan, indirektan – izravan, neizravan; 6. realizacija, realizirati – ostvarenje, ostvariti; 7. teritorij, teritorijalan – područje, područni; 8. regija, regionalan – pokrajina, pokrajinski; 9. depozit – polog, ulog; 10. šogor, šogorica – zet odnosno šurjak, djever, zaova odnosno jetrva, snaha, svast, šurjakinja.

Na to se s velikim uzbuđenjem javio (13. 2.) dr. Mladen Zvonarević, sveuč. prof. iz Zagreba, prigovorivši Tanockom da je dođuše potakao neobično važnu temu, ali na krivi način, da je zaboravio da postoje

dvije vrste tuđica, jedne koje nesumnjivo nagrđuju jezik, nazvao ih je nakaradnice (šlafcimer, šniel, pendžer, pijat) i druge koje obogaćuju jezik, a to su tzv. internacionalne riječi. Boriti se protiv takvih riječi „znači zapravo vući vlastiti jezik natrag u uske granice provincijalnog primitivizma. U našem društvenom i jezičnom prostoru, ova tendencija je uvijek povezana s raznim oblicima šovinističkog nacionalizma, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti.”

Pošto je spomenuo pokušaj ustaških „jezikoslovaca” da pod svaku cijenu istrijebe sve za njih nepoželjne internacionalne riječi, istakao je težnju koja se njemu čini najopasnijom:

„Konačno, u posljednje vrijeme prisutna je još i treća tendencija – a možda i najopasnija – da se kao 'tuđice' nastoje izbaciti i mnoge riječi koje su zajedničke hrvatskom i srpskom jeziku. Ovo nastojanje ima prozirni šovinistički cilj, jer se njime želi pod svaku cijenu istaći tobožnji 'jaz' koji postoji između tih dvaju jednakih jezika, a kroz to i tih dvaju bratskih naroda . . .

Zbog toga neofrankovački orijentirani lingvisti forsiraju arhaizme iz austrougarskih i endehazijskih vremena, kao što su 'nazočan' (prisutan), 'tisak' (štampa), 'uljudba' (civilizacija), 'ravnovjesje' (ravnoteža) i slične, kojima se živi hrvatski jezik nastoji utrpiti u prokrustovu postelju uskogrudnih ustašoidnih kalupa.”

U tom mu je smislu i zaključak: „Uskogrudni nacionalisti svih dlaka na novoštokavskom području jezičnom (i ne samo tu), nastoje proturiti kroz jezik i svoju bratoubilačku ideologiju . . .”

Takvo prepolitizirano gledište potaklo je Radovana Stipetića, Vjesnikovoga novinara da već sutradan odgovara Zvonareviću:

„Mislim da Zvonarević donekle griješi. trpajući u isti koš različite stvari. Jedno su, naime, kovanice (neologizmi, a ne arhaizmi) stvorene i nametane za endehazije, koje ni onda gotovo nitko nije prihvatio te su uglavnom služile za viceve. Drugo su pak riječi nastale na hrvatskom govornom području u ranijim razdobljima, no nastale organskim razvojem i postupnim širenjem, te im ne bismo smjeli poricati valjanost — što se potvrđuje i time da takve riječi mahom nalazimo u gotovo svim našim ozbiljnim rječnicima.

Smatram opasnim Zvonarevićev pokušaj da takve riječi politički diskvalificira (npr. one koje on navodi — 'nazočan', 'tisak', pa 'ravnovjesje'), a pogotovo kada takve diskvalifikacije odmah prenosi i na ljude koji bi upotrijebili ovu ili onu takvu riječ. U govornom jeziku valjalo bi prepustiti da riječi žive i umiru na jedino prirodan način, tj. u govornoj praksi. Apriorno diskvalificirajući riječi i ljude, Zvonarević se zapravo služi istim onim 'kriterijima' zbog kojih s pravom osuđuje ustaše, jamačno ne uviđajući u kakvu je zamku pao.”

Ante Kesić iz Zagreba 19. 2. javlja se kao Zvonarevićev branitelj. Kaže da je R. Stipetić profesorov višeznačni i ne baš usko jezikoslovni tekst pojednostavio i osiromašio pa poučava Stipetića kako postoji razlika između arhaizama austrougarskog i onih iz ustaškog vremena. „No u repertoaru jednih i drugih arhaizama ne postoji nikakva razlika, jer su ih ustaški jezičari uzimali iz prethodnih vremena, u kojima te riječi i nisu bile arhaične . . .

Profesor Zvonarević tom ustaškom arhaiziranju (ali ne i neologiziranju, kako kaže Stipetić, nego fašiziranju jezika, jer su to bile prevodnice nacističkih izkovanica) daje političku podlogu i potrebu, kao i maspokovim jezičnim arheolozima.

Nadahnut Stipetićeovom arhaizofilijom dođe mi da odele na njegove i ine poučnice priopćujem svoje prosvjedne odgovijedi tiskopisano tek ako to nadem potrebitim i shodnim u tražidbi istinidbenih prosudbi a ne omrazbenih podvlabi.”

Tu je Vjesnik prekinuo polemiku, a kako su Z. Ašperger i F. Tanocki svoje članke poslali nama, mi ih objavljujemo bez ikakve promjene, uklonivši samo iz Ašpergerova članka jedan očit lapsus calami.

Valja istaći da ni jedan od te dvojice autora ne traži da se tudice uklanjaju po svaku cijenu, a još manje sve. Za takvo korjenito čistunstvo danas se ne zalaže ni jedan hrvatski lingvist, jer se gotovo svi slažu u općem načelu da ne treba upotrebljavati nepotrebne tudice.

Da to normalno gledište o izbjegavanju nepotrebnih tudica ne zastupaju samo hrvatski lingvisti, zanimljiv je primjer koji navodi Z. Ašperger, a kao potkrepu možemo navesti i mišljenje srpskoga lingvista Bogdana L. Dabića, objavljeno u sarajevskom Književnom jeziku (br. 1., 1981.). On svoje gledište problematizira samim naslovom: *Strane riječi kao element govorne (ne)kulture*, a sažima ga u zaključku u kojem kaže:

„U smislu zaključka ponudiću sljedeće postavke, za koje mislim da organski izviru iz dosadašnjeg izlaganja:

1) Upotrebu stranih riječi valja svesti na razumnu mjeru, tj. zamijeniti ih — gdje god je to moguće — domaćim riječima.

2) Pretjerana upotreba stranih riječi nije nikako u duhu kulturne demokratije kojom se odlikuje socijalističko društvo.

3) Strane riječi odlično pristaju tamo gdje su one terminske.

4) Kulturan i obrazovan čovjek treba da zna što više stranih riječi, ali da ih upotrebljava što manje.”

Zbog važnosti ovoga problema potrebno je reći još nekoliko riječi, više s kulturno-političkoga negoli s lingvističkoga gledišta. Naime neki smatraju da je dovoljno što se zalažu za upotrebu stranih riječi pa da su odmah time na liniji marksističkoga internacionalizma, a ne misle da širokogrudna upotreba stranih riječi ne vodi internacionalizmu već kolonijalizmu niti znaju da je i sam Lenjin drugačije govorio:

„Mi kvarimo ruski jezik. Strane riječi upotrebljavamo bez potrebe. Upotrebljavamo ih nepravilno. Zašto govoriti 'defekti' kada se može reći griješke, ili nedostaci ili omaške?

Naravno, kada čovjek koji je tek nedavno naučio da čita, a naročito da čita novine, usrdno počinje da ih čita, on i nehotice usvaja rečenične obrte iz novina. I baš jezik u novinama kod nas počinje se također kvariti. Ako se onome tko je nedavno naučio da čita može i oprostiti što upotrebljava, kao novinu, strane riječi, književnicima se to ne može oprostiti. Nije li vrijeme da objavimo rat upotrebi stranih riječi bez potrebe?

Priznajem: ako me izlišna upotreba stranih riječi ljuti (jer to otežava naš utjecaj na masu), onda me neke pogreške onih koji pišu u novinama mogu već potpuno dovesti do bijesa. (. . .)

Nije li vrijeme da objavimo rat kvarenju ruskog jezika?" (O čišćenju ruskog jezika, iz knjige V. I. Lenjin, O književnosti, Kultura, Zagreb, 1949., str. 165.)

U tom istom smislu govorili su Moša Pijade i Rodoljub Čolaković jer su bili svjesni što znači prava jezična kultura. Oni pišu:

„Nepotrebne tuđice zamenjivali smo narodnim rečima. Nema nikakve potrebe pisati konsumpcija, konsument, konsumirati. produkcija, producent i producirati. Pro-

duktivan prevodimo sa proizvođan, kako se već i dosad udomaćilo gde se pazilo na jezik." (Kapital, Kritika političke ekonomije, Prva knjiga, Proces proizvodnje kapitala, Napisao Karl Marks, Preveli sa nemačkoga M. Porobić i R. Bosanac, Za štampu priredio A. Cesarec, Beograd, Kosmos, 1933., str. 8).

Dakako da bi se mogli navoditi i drugi primjeri koji govore da je nastojanje u traženju domaćih riječi kao zamjenu za tuđice već samo po sebi kulturnan čin prvoga reda, odnosno da se na širokoj upotrebi tuđica ne može graditi prava narodna kultura pa ni politika jer i u šire krugove prodire spoznaja da se zagovarači tuđica na štetu domaćih riječi zapravo udaljuju od svoga naroda.

Uredništvo

IPAK JE ZAMKA

Kao liječnik (internista-kardiolog) ja sam i medicinski pisac (blizu 3000 štampanih stranica), a bio sam i urednik „Liječničkog vjesnika” dvije godine, te izdavao „Zaštitu zdravlja” deset godina. Tako su mi pitanja jezika i bliska i bliza. Nema sumnje, opća pismenost i poplava informacija imaju i nusposljedicu – stereotipnost i otupljenost izražavanja i osiromašenje stila. O tome se puno piše i u zemljama gdje se govore veliki svjetski jezici engleski (američki), francuski, njemački. Osobito se kritizira pasivno primanje tuđica; to su danas praktički amerikanizmi kao jedan od odraza političke, ekonomske i tehničke moći. Prije više godina francuska je vlada službeno i obavezno pokrenula suzbijanje „franglaisa” (franc-engleskog), jer da brojni nepotrebni amerikanizmi unakazuju francuski jezik.